

DOI:10.35774/app2021.04.011
УДК 347.921.8

Роман Мудрак,
аспірант
Західноукраїнський національний
університет

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В УКРАЇНІ

Наукова стаття присвячена проблемам правового статусу юридичних клінік в Україні. Проаналізовано норми законодавчих і підзаконних актів, які регулюють статус юридичних клінік, а також законопроекти. Вивчено праці науковців у галузі права та локальні нормативно-правові акти закладів вищої освіти, у складі яких створено юридичні клініки. Зроблено висновок, що зараз особливості створення і діяльності юридичної клініки встановлено лише на рівні підзаконних актів. Правовий статус юридичної клініки визначено як сукупність завдань самої клініки, прав і обов'язків її працівників, які визначені засновником для здійснення діяльності у сфері права. Запропоновано власне визначення юридичної клініки. Правові засади діяльності юридичної клініки запропоновано закріпити в Законі України «Про безоплатну правову допомогу».

Ключові слова: юридична клініка, правовий статус, правова допомога, практична підготовка.

Мудрак Р.

Правовой статус юридических клиник в Украине

Научная статья посвящена проблемам правового статуса юридических клиник в Украине. Проанализированы нормы законодательных и подзаконных актов, регулирующие статус юридических клиник, а также законопроекты. Изучены труды ученых в сфере права и локальные нормативно-правовые акты учреждений высшего образования, в составе которых созданы юридические клиники. Сделан вывод, что сейчас особенности создания и деятельности юридической клиники установлены лишь на уровне подзаконных актов. Правовой статус юридической клиники определен как совокупность задач самой клиники, прав и обязанностей ее работников, которые установлены основателем для осуществления деятельности в сфере права. Предложено собственное определение юридической клиники. Правовые основы деятельности юридической клиники предложено закрепить в Законе Украины «О бесплатной правовой помощи».

Ключевые слова: юридическая клиника, правовой статус, правовая помощь, практическая подготовка.

Mudrak R.

The paper is devoted to the problems of the legal status of law clinics in Ukraine.

The norms of legislative and by-laws that regulate the status of law clinics are analyzed. The works of scientists in the field of law and local regulatory legal acts of institutions of higher education, which include law clinics, have been studied. It was concluded that the specifics of the creation and operation of law clinics are established only at the level of by-laws. The legal status of law clinics is defined as a set of tasks of the clinic itself, the rights and obligations of its employees, which are established by the founder to carry out activities in the field of law. The definition of a legal clinic is proposed. It is offered to consolidate the legal basis for the activity of a law clinic in the Law of Ukraine On Free Legal Aid.

The specifics of the creation and operation of law clinics, their staffing, head appointment have been established. The directions of activity of law clinics are analyzed. The functions of law clinics are to provide legal assistance to citizens of Ukraine and disseminate legal information. The law clinic serves as a practice base for students of legal specialties.

Own definition of a legal clinic is proposed. A law clinic is a structural unit of an institution of higher education of the III-IV level of accreditation, which trains specialists in the specialties Jurisprudence, Law Enforcement. It is created to obtain practical work experience for students of legal specialties and provide free legal assistance to socially vulnerable groups of the population.

It is proposed to consolidate the legal basis for the activity of a law clinic in the Law of Ukraine On Free Legal Aid. The law clinic should have the status of a separate unit that is subordinated to the institution of higher education and not to the faculty or department. The appointment of the head of a law clinic should take place on the proposal of the dean of the law faculty or the head of the department of legal disciplines. It is necessary to recognize the law clinic as the subject of the provision of free legal aid.

Keywords: law clinic, legal status, legal assistance, practical training.

Постановка проблеми. Підготовка юриста у закладі вищої освіти вимагає обов'язкового поєднання теорії з практикою. Практичного досвіду студенти юридичних спеціальностей можуть набути під час проходження практики на підприємстві, в юридичній фірмі або в органі владі. Водночас іншим засобом для поєднання теоретичної підготовки із практичною діяльністю є створення юридичних клінік при закладах вищої освіти.

На жаль, чинне законодавство України належним чином не закріплює правового статусу та умов діяльності юридичних клінік. Такі установи повинні забезпечувати надання правової допомоги населенню та здобуття навичок практичної діяльності у сфері права студентами юридичних спеціальностей. Тому вивчення проблем діяльності юридичних клінік в Україні є актуальним напрямом наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми створення і роботи юридичних клінік в Україні знайшли відображення у працях багатьох науковців. Зокрема, Р. Ю. Келемен вивчав роль юридичної клініки в професійній підготовці майбутніх фахівців з правознавства [8, с. 114–127]. Роль юридичних клінік у підготовці професійних юристів досліджували Н. В. Міловська та І. В. Юркевич [9, 17]. Запровадження спеціалізації юридичних клінік в Україні вивчав А. В. Галай [3, с. 10–18]. Праці названих науковців дозволили сформулювати уявлення про сутність і особливості роботи юридичних клінік.

Окремі дослідники присвятили свої праці роботі юридичних клінік в іноземних державах. Наприклад, Н. С. Дубчак вивчав досвід організації та діяльності юридичних клінік в країнах правової системи англо-американського типу [5, с. 36–38]. Особливості створення та діяльності юридичних клінік у європейських країнах досліджували В. І. Теремецький і Є. В. Дуліба [19, с. 38–43]. Вивчення іноземного досвіду є корисним для розробки пропозицій щодо вдосконалення правового статусу юридичних клінік в Україні.

Для визначення теоретичних засад дослідження необхідно було ознайомитися із працями науковців, які вивчали правовий статус юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів. Це такі дослідники, як Ю. М. Юркевич та Д. В. Зятіна [18, 6]. Праці названих науковців, законодавчі та підзаконні акти, матеріали сайтів юридичних клінік різних закладів вищої освіти стали основою для підготовки цього дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні правового статусу юридичної клініки за сучасним законодавством України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «правовий статус» у теорії права застосовується як щодо юридичних осіб, так і до їх підрозділів. Наприклад, Ю. М. Юркевич стверджує, що правовий статус юридичних осіб полягає в особливому порядку їх державної реєстрації, сфері діяльності та компетенції органів управління [18, с. 49]. Д. В. Зятіна стверджує, що правовий статус відокремлених підрозділів юридичних осіб включає завдання, права й обов'язки цих підрозділів, які визначені засновниками [6, с. 97]. Відповідно до наведених визначень спробуємо розглянути правовий статус юридичних клінік. З'ясуємо, чи мають вони статус юридичної особи або відокремленого підрозділу.

Правовий статус юридичних клінік в Україні був предметом як доктринальних розробок, так і правового регулювання на локальному підзаконному рівні. Єдиним підзаконним актом, який регулює діяльність юридичних клінік в Україні, на даний час є Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592. Відповідно до п. 1.1. Типового положення юридична клініка створюється як структурний підрозділ вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом «Право», і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [14]. Отже, статус юридичних клінік встановлено не законодавчим актом, а наказом Міністерства освіти і науки України. Згідно з нормами цього наказу юридична клініка не має правового статусу юридичної особи. Вона створюється як структурний підрозділ закладу вищої освіти. Таке розуміння юридичної клініки вказує на те, що вона повинна бути базою для практичного навчання студентів, утім не визначає напряму її діяльності. Закріплений у підзаконному акті термін безпосередньо не говорить, що юридична клініка повинна надавати правову допомогу. Після ознайомлення з цим визначенням залишається незрозумілим, чи передбачається спілкування студентів із громадянами, які мають невирішені правові проблеми, під час проходження практики в юридичній клініці.

Асоціація юридичних клінік також запропонувала власне визначення цієї установи. Такий термін закріплений у Стандартах діяльності юридичних клінік України, затверджених Всеукраїнським з'їздом Асоціації юридичних клінік 19 червня 2014 року. Фахівці Асоціації пропонують розуміти юридичну клініку в якості структурного підрозділу вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців у галузі «Право», створений як база для практичного навчання та проведення практики студентів шляхом надання безоплатної правової допомоги та здійснення правопросвітницької діяльності

[13]. Звернемо увагу, що це визначення розроблене і запропоноване громадською організацією, а не державою. Юридична клініка, як і в попередньому випадку, визнана підрозділом закладу вищої освіти. Вказано про те, що ця клініка є базою практики для здобувачів вищої освіти. Також у наведеному визначенні закріплена сутність її діяльності – надання правової допомоги та правопросвітництво. Тобто студенти під час проходження практики в юридичній клініці повинні допомагати громадянам у вирішенні правових проблем та поширювати знання про права і свободи людини серед населення країни.

У низці університетів та академій України створені юридичні клініки та прийняті локальні нормативно-правові акти, які регулюють їхню діяльність. Згідно з Положенням про юридичну клініку Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» вона створена як підрозділ кафедри права гуманітарно-правового факультету у вигляді навчально-практичної лабораторії [10]. Тобто у цьому закладі вищої освіти юридична клініка підпорядковується окремій кафедрі. Натомість в Академії державної пенітенціарної служби юридична клініка є підрозділом самої академії, не підпорядковуючись будь-якому факультету або кафедрі [1]. Юридична клініка Херсонського державного університету є структурним підрозділом історико-юридичного факультету. Вона позиціонує себе як громадська благодійна юридична консультація [16]. У цьому вищому навчальному закладі юридична клініка підпорядковується окремому факультету. Юридична клініка Академії праці, соціальних відносин і туризму створена як структурний підрозділ юридичного факультету [2]. Водночас, Юридична клініка «Фенікс» створена як структурний підрозділ Київського університету права НАН України [7]. Отже, в окремих закладах вищої освіти юридичні клініки створені як структурні підрозділи кафедри права, а в інших підпорядковані юридичному або історико-юридичному факультету. В окремих закладах вищої освіти юридичні клініки перебувають у підпорядкуванні всього закладу вищої освіти. Правовий статус таких клінік встановлено локальними нормативними актами відповідного закладу вищої освіти.

Дослідники у сфері права визначають сутність діяльності юридичних клінік та оцінюють їх роль і значення для правничої освіти. Р. Ю. Келемен стверджує, що створення юридичних клінік спрямоване на підвищення практичного рівня юридичної освіти та надання правових послуг населенню на безоплатній основі [8, с. 125]. Н. В. Міловська наголошує, що юридичну клініку розуміють як структурний підрозділ закладу вищої освіти України. Основним завданням юридичних клінік є набуття студентами практичних навичок професії правника у процесі надання безоплатної допомоги [9, с. 148]. І. В. Юркевич визнає юридичну клініку як найбільш дієвий інструмент набуття практичних навичок студентами юридичних факультетів [17, с. 133]. Отже, науковці наголошують на виконанні юридичними клініками певних завдань – надання населенню правових послуг на безоплатній основі. Вирішуючи конкретні проблеми громадян, здобувачі вищої освіти у юридичній клініці проходять практичну підготовку. Водночас досліджені нами праці правників не містять самого визначення юридичної клініки.

В історії сучасної України була спроба визначити статус юридичної клініки на рівні законодавства. 02 грудня 2011 року народним депутатом України П. В. Мельником внесено до Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо юридичних клінік». Автор законопроекту пропонував визначити статус юридичної клініки як структурного підрозділу вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямками «Правознавство», «Правоохоронна діяльність», створений з метою надання безоплатної правової допомоги соціально вразливим верствам населення, шляхом залучення студентів до професійної практичної діяльності [11]. Наведене визначення вказує на основну спрямованість у діяльності юридичних клінік – надання правової допомоги. Привертає увагу, що, на думку автора, юридична клініка повинна надавати таку допомогу лише соціально вразливим верствам населення. Вона створюється у тих закладах вищої освіти, які надають освіту за напрямками «Правознавство» та «Правоохоронна діяльність». Передбачалось, що юридична клініка буде надавати весь спектр правових послуг, які передбачені Законом України «Про безоплатну правову допомогу». На жаль, вказаний законопроект не був розглянутий і прийнятий Верховною Радою України, оскільки був відкликаний 05 липня 2012 року.

Типове положення про юридичні клініки визначає також і завдання таких установ. Зокрема, це проведення правоосвітніх, правороз'яснювальних заходів, надання безоплатної правової допомоги з питань захисту прав і свобод людини, проведення роботи з документами правового характеру, підготовку і поширення публікацій для населення з актуальних правових питань тощо. Діяльність здобувачів у юридичній клініці охоплює співпрацю з представниками державних і недержавних органів та організацій, проведення науково-практичних конференцій, семінарів, тренінгів та інших заходів з актуальних правових питань, проведення роботи з систематизації й аналізу судової практики України, рішень Європейського Суду з прав

людини, вирішення юридичних питань у правоохоронних органах [14]. Наведені функції стосуються як надання правової допомоги населенню, так і поширення правових знань серед громадян. Звернемо увагу на те, що наведене визначення не вказує на те, яким самим категоріям громадян можуть надавати правову допомогу студенти в юридичній клініці. Виникає питання, кому саме може надаватися правова допомога: лише соціально вразливим верствам населення чи всім бажаючим. Можливо, до юридичної клініки університету можуть звернутися підприємці щодо проблем із контролюючими органами або ж поверненням кредитів. Постають сумніви щодо ступеню складності завдань, які можуть розв'язати студенти в юридичній клініці.

К. П. Дацко зазначає, що юридична клініка може претендувати на роль важливого соціального інституту. Завдання юридичної клініки можна визначити як зовнішньоорієнтовані та внутрішньоорієнтовані. До першої групи належать завдання, які зорієнтовані на суспільство загалом: це надання безкоштовної правової допомоги соціально незахищеним верствам населення, проведення правопросвітницьких заходів тощо. Друга група функціонує в іншому вимірі – сюди належить навчальний компонент, роль клінічної освіти у формуванні студента як висококваліфікованого фахівця [4, с. 31]. Привертає увагу думка науковця, що юридична клініка повинна надавати допомогу саме незахищеним верствам населення. Цілком можна погодитися з позицією, що завдання клініки поєднують як надання правової допомоги, так і здобуття практичного досвіду студентами юридичних спеціальностей.

Для розуміння сутності і визначення статусу юридичної клініки їх функції варто порівняти з завданнями центрів безоплатної правової допомоги. Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» правова допомога передбачає надання правової інформації, консультацій з правових питань і роз'яснень, складення заяв, скарг та інших документів правового характеру [12]. Отже, перелічені функції подібні до завдань юридичних клінік.

Водночас серед суб'єктів надання правової допомоги юридичні клініки не передбачені. Адже відповідно до ст. 9 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» її можуть надавати органи виконавчої влади і місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, а також спеціалізовані установи та центри надання вторинної правової допомоги [12].

Типове положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги затверджене наказом Міністерства юстиції України від 28 березня 2012 року № 483/5. Це Типове положення передбачає, що установа з надання безоплатної первинної правової допомоги утворюється за рішенням органу місцевого самоврядування, має статус юридичної особи публічного права, і є неприбутковою організацією. Така установа утворюється за рішенням органів місцевого самоврядування [15]. Отже, можна визначити декілька відмінностей між юридичною клінікою та центром надання правової допомоги. Суттєва відмінність полягає в тому, що юридична клініка не має статусу юридичної особи, а центр – має. Юридична клініка створюється за ініціативою закладу вищої освіти, а центр – за рішенням органів місцевого самоврядування.

Віднесення юридичних клінік до суб'єктів надання правової допомоги зумовило б надання їм статусу юридичної особи. Тому виникає обґрунтований висновок про необхідність визначення статусу та особливостей діяльності юридичних клінік у Законі України «Про безоплатну правову допомогу».

Типове положення про юридичні клініки регулює особливості організації діяльності такої установи. Відповідно до пунктів 4.1– 4.6 Типового положення загальне керівництво юридичною клінікою здійснює керівник закладу вищої освіти, він же затверджує структуру і штатну чисельність працівників юридичної клініки. Керівництво закладу вищої освіти призначає безпосереднього керівника юридичної клініки за поданням очільника факультету, інституту, філії, тощо. Консультантами юридичної клініки є студенти старших курсів, що навчаються за напрямом «Право» та надають правову допомогу під керівництвом викладачів-кураторів [14]. Аналіз наведених норми зумовлює декілька зауважень. По-перше, якщо загальне керівництво юридичною клінікою здійснює керівник закладу вищої освіти, то і клініка повинна створюватися в підпорядкуванні університету, академії або інституту. Водночас вище нами були наведені приклади, коли юридичні клініки в окремих закладах освіти створені як структурні підрозділи факультетів або кафедр. По-друге, серед посадових осіб, які мають право підписувати подання про призначення керівника юридичної клініки, названо керівників факультетів та інститутів, та вжито вираз «тощо». Виникає питання, як розуміти слово «тощо», чи має право підписувати подання про призначення керівника юридичної клініки завідувач кафедри права або якогось іншого підрозділу. Окреслені проблеми потребують вирішення у межах правового поля.

Юридичні клініки створюються та працюють не лише в Україні, але й за кордоном. А. В. Галай стверджує, що в європейських країнах та США юридичні клініки при закладах вищої освіти достатньо час-

то працюють за принципом спеціалізації. Специфіка діяльності юридичної клініки обумовлена категоріями клієнтів або спеціалізацією за галузями права [3, с. 17]. В. І. Теремецький і Є. В. Дуліба наголошують, що юридичні клініки набули значного поширення як в країнах західної, так і східної Європи. Важлива роль таких клінік полягає у тому, що вони дозволяють студентам юридичних спеціальностей здобути практичний досвід під час навчання в університеті [19, с. 41]. Зі свого боку, Н. С. Дубчак наголошує, що юридичні клініки в державах англо-американської правової системи працюють за декількома програмами: програма боротьби з домашнім насильством, правова програма захисту довкілля, іміграційна програма, допомога у відносинах з кредиторами, охорона батьківства, материнства і дитини, проведення виїзних засідань для консультування людей у бідних районах [5, с. 38]. Такий досвід роботи юридичних клінік в іноземних державах привертає увагу. Адже для здобуття студентами специфічних навиків вирішення правових проблем, цілком обгрунтованим є запровадження спеціалізації юридичних клінік. Великої допомоги людям із соціально незахищених верств населення може надати програма виїзних засідань для консультування незаможних людей у сільській місцевості.

Висновки. Правовий статус юридичної клініки – це сукупність завдань самої клініки, прав і обов'язків її працівників, які визначені засновником для здійснення діяльності у сфері права. Юридична клініка – це структурний підрозділ закладу вищої освіти III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за спеціальностями «Правознавство», «Правоохоронна діяльність», створений з метою здобуття практичного досвіду роботи студентами юридичних спеціальностей та надання безоплатної правової допомоги соціально вразливим верствам населення.

На даний час правовий статус юридичної клініки визначений відповідно до Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592. Вважаємо за необхідне закріпити статус цієї установи у Законі України «Про безоплатну правову допомогу». У цьому законі варто передбачити:

1. Запропоноване вище визначення юридичної клініки.
2. Статус юридичної клініки як відокремленого підрозділу, який підпорядковується керівництву закладу вищої освіти, а не факультету чи кафедри.
3. Призначення керівника юридичної клініки за поданням декана юридичного факультету або завідувача кафедри правових дисциплін.
4. Визнання юридичної клініки суб'єктом надання безоплатної правової допомоги.
5. Надання працівниками юридичної клініки консультацій з питань права соціально незахищеним верствам населення.
6. Залучення здобувачів вищої освіти до поширення правових знань серед громадян України та обміну досвідом із іншими закладами вищої освіти.

Завдяки запропонованим змінам юридичні клініки будуть включені до системи установ надання безоплатної правової допомоги. Функції таких клінік повністю відповідатимуть напрямам діяльності центрів надання безоплатної правової допомоги. Внесення таких змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» створить належну правову основу для діяльності юридичних клінік при закладах вищої освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Академія державної пенітенціарної служби. Офіційний сайт. URL: <http://academysps.edu.ua/juridichna-klivika/> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
2. Академія праці, соціальних відносин і туризму. Офіційний сайт. URL: <https://www.socosvita.kiev.ua/node/2167> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
3. Галай А. В. Спеціалізація юридичних клінік в Україні : quo vadis. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 1. С. 10–18.
4. Дацко К. П., Стець Є. О. Захист прав споживачів фінансових послуг в юридичній клініці. *Правова позиція*. 2021. № 4. С. 26–32.
5. Дубчак Н. С. Досвід організації та діяльності юридичних клінік в країнах правової системи англо-американського типу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. № 21. Ч. II. Том 1. С. 36 – 38.
6. Зятіна Д. В. Удосконалення правового статусу відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 93–98.

7. Київський університет права НАН України. Офіційний сайт. URL: <http://kul.kiev.ua/rizne/juridichna-klinika-feniks.html> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
8. Келемен Р. Ю. Роль юридичної клініки в професійній підготовці майбутніх фахівців з правознавства. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2017. № 5. С. 114–127.
9. Міловська Н. В. Юридичні клініки у системі практичної підготовки фахівців у галузі права. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 144–150.
10. Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Офіційний сайт. URL: <https://khai.edu.ua/university/normativna-baza/polozheniya1/polozhennya-bez-grupi/polozhennya-pro-yuridichnu-kliniku/> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
11. Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо юридичних клінік: проект Закону України № 9295 від 02 грудня 2011 року. Верховна Рада України. *Законодавство України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9525&skl=7 (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
12. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI. Верховна Рада України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
13. Стандарти діяльності юридичних клінік в Україні: схвалені Всеукраїнським з'їздом Асоціації юридичних клінік 19 червня 2014 року. Асоціація юридичних клінік України. Офіційний сайт. URL: <https://legalclinics.in.ua/standarty-diyalnosti-yurydychnyh-klinik-ukrayiny/> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
14. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592. Верховна Рада України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
15. Типове положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 29 березня 2012 року № 474/20787. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-12#n16> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
16. Херсонський державний університет. Офіційний сайт. URL: <https://www.kspu.edu/About/Faculty/FBP/PublicLawConsulting.aspx> (дата звернення: 12 листопада 2021 року).
17. Юркевич І. В. Роль юридичних клінік у підготовці професійних юристів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 2 (22). С. 131–135.
18. Юркевич Ю. М. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного та приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 46–50.
19. Vladyslav Teremetskyi, Yevheniia Duliba The peculiarities of activity of legal clinics in the states of Europe. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2021. № 2. P. 38–43.

References

1. Akademiia derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby. Ofitsiynyi sait. [Academy of State Penitentiary Service. Official site]. Retrieved from: <http://academysps.edu.ua/juridichna-klinika/> [in Ukrainian].
2. Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu. Ofitsiynyi sait. [Academy of Labor, Social Relations and Tourism. Official site]. Retrieved from: <https://www.socosvita.kiev.ua/node/2167> [in Ukrainian].
3. Halai A. V. (2016). Spetsializatsiia yurydychnykh klinik v Ukraini : quo vadis. [Specialization of legal clinics in Ukraine: quo vadis]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 1, 10–18 [in Ukrainian].
4. Datsko K. P., Stets Ye. O. (2021). Zakhyst prav spozhyvachiv finansovykh posluh v yurydychnii klinitsi [Consumer protection in a legal clinic]. *Pravova pozytsiia – Legal position*, 4, 26–32 [in Ukrainian].
5. Dubchak N. S. (2013). Dosvid orhanizatsii ta diialnosti yurydychnykh klinik v krainakh pravovoi systemy anhlo-amerykanskooho typu [Experience in organizing and operating legal clinics in countries of the Anglo-American legal system]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravo» – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 21, II, 1, 36–38 [in Ukrainian].
6. Ziatina D. V. (2021). Udoskonalennia pravovoho statusu vidokremlyenykh pidrozdiliv inozemnykh yurydychnykh osib [Improving the legal status of separate divisions of foreign legal entities]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 4, 93–98 [in Ukrainian].

7. Kyivskiy universytet prava NAN Ukrainy. Ofitsiyniy sait. [Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine. Official site]. Retrieved from: <http://kul.kiev.ua/rizne/juridichna-klinika-feniks.html> [in Ukrainian].
8. Kelemen R. Yu. (2017). Rol yurydychnoi kliniky v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv z pravoznavstva [The role of the legal clinic in the training of future specialists in law]. *Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii – Vocational education: methodology, theory and technologies*, 5, 114–127 [in Ukrainian].
9. Milovska N. V. (2021). Yurydychni kliniky u systemi praktychnoi pidhotovky fakhivtsiv u haluzi prava. [Legal clinics in the system of practical training of specialists in the field of law]. *Nove ukrainske pravo – New Ukrainian law*, 4, 144 – 150 [in Ukrainian].
10. Natsionalnyi aerokosmichnyi universytet imeni M. Ye. Zhukovskoho «Kharkivskiy aviatsiyniy instytut». Ofitsiyniy sait. [Zhukovsky National Aerospace University Kharkiv Aviation Institute. Official site]. Retrieved from: <https://khai.edu.ua/university/normativna-baza/polozheniya1/polozhennya-bez-grupi/polozhennya-pro-yuridichnu-kliniku/> [in Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro bezoplatnu pravovu dopomohu» shchodo yurydychnykh klinik : proekt Zakonu Ukrainy № 9295 vid 02 hrudnia 2011 roku. [On Amendments to the Law of Ukraine «On Free Legal Aid» Concerning Legal Clinics: Draft Law of Ukraine № 9295 of December 2, 2011]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9525&skl=7 [in Ukrainian].
12. Pro bezoplatnu pravovu dopomohu : Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2011 roku № 3460-VI. [On free legal aid: Law of Ukraine of June 2, 2011 № 3460-VI. Verkhovna Rada of Ukraine]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> [in Ukrainian].
13. Standarty diialnosti yurydychnykh klinik v Ukraini : skhvaleni Vseukrainskym zizdom Asotsiatsii yurydychnykh klinik 19 chervnia 2014 roku. Asotsiatsiia yurydychnykh klinik Ukrainy. Ofitsiyniy sait. [Standards of activity of legal clinics in Ukraine: approved by the All-Ukrainian Congress of the Association of Legal Clinics on June 19, 2014. Association of Legal Clinics of Ukraine. Official site]. Retrieved from: <https://legalclinics.in.ua/standarty-diyalnosti-yurydychnykh-klinik-ukrayiny/> [in Ukrainian].
14. Typove polozhennia pro yurydychnu kliniku vyshchoho navchalnoho zakladu Ukrainy : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 03 serpnia 2006 roku № 592. [Standard Regulations on the Legal Clinic of the Higher Educational Institution of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of August 3, 2006 № 592]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text> [in Ukrainian].
15. Typove polozhennia pro ustanovu z nadannia bezoplatnoi pervynnoi pravovoi dopomohy : nakaz Ministerstva yustytisii Ukrainy vid 29 bereznia 2012 roku № 474/20787. [Standard Regulations on the Institution of Free Primary Legal Aid: Order of the Ministry of Justice of Ukraine of March 29, 2012 № 474/20787]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-12#n16> [in Ukrainian].
16. Khersonskiy derzhavnyi universytet. Ofitsiyniy sait. [Kherson State University. Official site]. Retrieved from: <https://www.kspu.edu/About/Faculty/FPB/PublicLawConsulting.aspx> [in Ukrainian].
17. Yurkevych I. V. (2020). Rol yurydychnykh klinik u pidhotovtsi profesiinykh yurystiv [The role of legal clinics in the training of professional lawyers]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Current issues of jurisprudence*, 2 (22), 131–135 [in Ukrainian].
18. Yurkevych Yu. M. (2016). Do rozmezhuvannia statusu yurydychnykh osib (yikh obiednan) publicnoho ta pryvatnoho prava [Until the delimitation of the status of legal entities (their associations) of public and private law]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 1, 46–50 [in Ukrainian].
19. Vladyslav Teremetskyi, *Yevheniia Duliba*. The peculiarities of activity of legal clinics in the states of Europe. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2021. № 2. P. 38–43 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.11.2021.